

P. Szabó Béla¹

Differentiae és collatio - 17. századi munkák a római jog és a magyarországi jog(ok) összehasonlításáról

Kardos Sándor – a kiváló bíró, a hallgatói által tisztelt, elismert és szeretett tanár, a jó barát – ítélkező tevékenységének csak utolsó szakaszában érhetette meg azt, hogy a hazai törvényhozás által megállapított törvények mellett szupranacionális szinten születő normák is figyelembe veendőek lettek a bíróságokon. Egy korszak határán bíraskodott tehát, amidőn a jogélet – bizonyos értelemben – visszatér egy korábban évszázadokon keresztül fennálló állapothoz, mikor a helyi jogalkotás által teremtett normák mellett más norma-retegek szabályai is figyelembe veendőek voltak.

Az alábbiakban ebbe a rég letűnt világba pillantunk be, szerény fejtegetéseinket az ünnepeltnek ajánlva.

I. Azt hiszem, nyugodtan kijelenthetjük, hogy hazai jogi tudományosságunk történetének kutatásában a 17. század egy szinte teljesen feltáratlan, sötét foltot képez. Ezt kell megállapítanunk, ha a csekély számú hazai joggal foglalkozó, nyomtatásban megjelent munkákkal kapcsolatos tudásunkra gondolunk, vagy a jelenleg még a különböző levél- és kéziratárak mélyén nyugvó és a kézirati egység-léten még túl nem lépett tudósabb megközelítést felmutató művekre tekintünk.

Nem állunk jobban azon munkák feltárásával sem, amelyek a korabeli európai közös jogi tudományosság eredményeit közvetíthették – ha egyáltalán – a hazai jogtudók, vagy jogi kérdések iránt érdeklődők felé.

Kevés olyan korabeli irodalmi terméket dolgoztunk fel eleddig, amely hihetővé tenné Arthur Ducknak a 17. század közepén Európa-szerte terjesztett ítéletét a hazai jogéletről. A 17. század ezen angol jogtudósa egész Európában ismert könyvében, melyet „A római magánjog használatáról és

érvényéről a keresztény fejedelmek államaiban” címmel 1648-ban jelentette meg, az alábbiakat írta: „minden magyar meg van győződve arról, hogy a magyar törvények a császári és a kánoni jog forrásából erednek, de mindenekelőtt a császári (római) jogból származnak: Magyarország szokásjogai a *ius civile* mércéje és módszere szerint vannak összeállítva.”² Duck korában ez a felfogás annyira magától értetődő volt, hogy az angol jogász meg se kísérelte azt alaposabban alátámasztani, bár műve bevezetésében maga is elismerte, hogy a római jog hatása a magyarok között valamivel gyengébb, mint az más, békésebb körülmények között élő népeknél megfigyelhető.³

Duck elsőként idézett sorai háttereként természetesen nem nehéz felismerni Werbőczy *Tripartituma*⁴ egyik kijelentésének, pontosabban ezen kijelentés egy részének utóhatását: „Tudni kell ..., hogy ámbár országunknak csaknem összes joga eredetileg az egyházi és császári jog forrásaiból származott...”⁵ – persze utána jön a pontosítás: „mégis ez a mi hazai szokásunk, melyet most a törvénykezésben használunk, háromféle alapelemből áll:” és felsorolásra kerülnek a legfontosabbnak tekintett jogképző tényezők „az országos rendelmények és végzések”, „a fejedelmek kiváltságai” és az ország nagybíróinak ítéletei.⁶

Werbőczy kijelentésének – a római jog akkori aktuális szerepével kapcsolatos – kijózanító része ellenére – általánosságban és nem csak az itt egyedül hivatkozott Duck munkájának köszönhetően – a római jog magyarországi szerepének jó volt a korabeli PR-ja. Hisz a külhoni, a saját hazai viszonyaiból kiinduló, az egyetemeken Európa jelentős részén továbbra is a *ius commune* egyetemes jelentőségét alaptételként hirdető képzésből kikerülő jogászok nem is tudták másként elképzelni a magyarországi jogéletet, mint saját tevékenységi területükön.

² „Illud tamen apud Hungaros omnes receptum est, Leges Hungariae a Iuris Caesarei et Canonici fontibus promanasse, praesertim vero ex Iure Caesareo petitas fuisse; Consuetudines Hungariae compositas fuisse ad normam et methodum Iuris Civilis Romanorum.” Arthur Duck: *De usu et autoritate juris civilis Romanorum, in dominiis principum christianorum, libri duo.* Lipsiae, 1668. 449-450. o.

³ „Inter has vero Leges & Consuetudines Hungariae non possumus expectare, ea Iuris Romani vestigia a Gente, armis potius quam Legibus semper intenta, qualia habemus apud reliquas Gentes Europaeas...” Duck: l.m. X.

⁴ *Tripartitum opus iuris consuetudinarii inlyti regni Hungariae per magistrum Stephanum de WERBEWCUM personalis presentie regie maiestatis locum tenentem: acuratissime editum, Viennae Austriae, Singrenius, 1517.*

⁵ Trip. II. 6. pr. „Sciendum secundo, quod, quanquam omnia fere jura regni hujus, originaliter ex pontificii casaereique juris fontibus progressum habeant...” Fordította Csiky Kálmán. Vö. WERBŐCZY István: *Tripartitum. A dícsőséges Magyar Királyság szokásjogának Hármaskönyve – Latin-magyar kétnyelvű kiadás.* Budapest, 1990, 289. o.

⁶ Trip. II. 6. 1-3. „... municipalis tamen haec nostra consuetudo, qua in iudiciis modo generaliter utimur, ex tribus fundamentis constat. Primo ex constitutionibus & decretis publicis. Secundo autem, ex principum privilegiis. Tertio vero ex iudicium ordinariorum regni sententiis.”

¹ Tanszékezető egyetemi tanár, DEÁJK Jogtörténeti Tanszék

Ma már (vagy még) inkább szkeptikusak vagyunk a római jognak a hazai jogéletben betöltött és a tudományos munkákban reflektált szerepével kapcsolatban, de ez talán éppen a reflexiók csekély számából, illetve annak fel nem társágából fakadhat.

Az alábbiakban egy olyan korabeli, egész Európában ismert jogtudományi irodalmi műfaj hazai vonatkozású munkáira szeretném – röviden – felhívni a figyelmet, mely munkák a kevésnél is kevésbé ismertek, és talán adalékul szolgálnak az előbb említett reflexiók léte és szükségessége vagy éppen létjogosultságának tagadása mellett.

II. A régi Európában a 19. századig egy extrém jogforrás-pluralizmus létezett,⁷ melynek keretében a római-kánonjogi *ius commune* a 16. századig mindenképpen stabilizáló egységet jelentett.⁸ Másodlagos érvényesülése ellenére a *ius commune* abban az esetben, ha az elsődlegesnek tekintett *ius particulare* (vagy *ius speciale* ill. *ius proprium*) hiányzott, az elsődleges jogforrás rangjára emelkedett és a bíróság döntésének alapját képezhette.⁹

A közös és partikuláris jogok különböző jogforrási szintjei, melyek valamennyi európai országban a többszintű struktúrát reprezentálták, nem voltak egymástól egyértelműen elkülönítve, hanem épp ellenkezőleg kölcsönösen áthatották egymást.¹⁰

⁷ A helyi jogok és a római-kánonjogi *ius commune* késő középkori és a korai újkori viszonyával kapcsolatos hatalmas irodalomból többek között vö. Helmut COING: *Europäisches Privatrecht, Band I: Älteres Gemeines Recht (1500 bis 1800)*. München, 1985, 34-42. o.; Franz WIEACKER: *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Entwicklung*. Göttingen, 1967, 138-141. o.; Winfried TRUSEN: *Römisches Recht und partikulares Recht in der Rezeptionszeit*. In: Festschrift für Heinrich Lange zum 70. Geburtstag, hrsg. Kurt KUCHINKE, München, 1970, 97-120. o.; Wolfgang WIEGAND: *Studien zur Rechtsanwendungslehre der Rezeptionszeit*. Ebelsbach, 1977.; Uő.: *Die privatrechtlichen Rechtsquellen des Usus modernus*. In: Akten des 26. Deutschen Rechtshistorikertages: Frankfurt am Main, 22.-26. September 1986, hrsg. Dieter SIMON, Frankfurt am Main, 1987, 237-252. o. Újabbán: Willem J. ZWALVE, Boudewijn SIRKS: *Grundzüge der Europäischen Privatrechtsgeschichte: Einführung und Sachenrecht*. Wien, Köln, Weimar, 2012, 25-31.; RUSZOLY József: *Európai jog- és alkotmánytörténet*. Szeged, 2011, 67-68. o.

⁸ Heinz MOHNHAUPT: *Differentienliteratur als Ausdruck eines methodischen Prinzips früher Rechtsvergleichung*. In: *Excerptiones iuris: Studies in Honor of Andre Guoron*, ed. Bernard DURAND, Laurent MAYALL, Berkeley, 2000, 439-440. o.

⁹ A *ius commune* helyi jogok melletti érvényesülésének legitim alapját Gaius *Institutio*ból olvasták ki a középkori jogtudósok: „libro primo institutionum: omnes populi, qui legibus et moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utuntur.” D. 1,1,9. In: Gai. 1,1. („Minden nép, melyet törvényekkel és szokásokkal kormányoznak, részben saját, részben minden ember közös jogát használja” – Brósz Róbert fordítása)

¹⁰ Heinz MOHNHAUPT: *Zum Verhältnis von Region und „ius particulare“ in Europa während des 16. bis 18. Jahrhunderts: Historische Notizen zu einem aktuellen Thema*. In: *L'Europa e le sue regioni*, ed. Enzo SCIACCA, Palermo, 1993, 226-238. o.; Uő.: *Zum Verhältnis von Region und 'ius particulare' in Europa während des 16. bis*

A kétféle jogforráscsoportból származó megoldások összekeveredésének különböző mértéke és az egyes helyi jogok tartalmi különbözősége miatt egy rendkívül változatos jogterületi foltszőnyeg alakult ki európai mértékkel mérve. Ezt a változatosságot a bírói gyakorlatban kifejlődő eltérő értelmezési tradíciók tovább erősítették.¹¹

Ebben a helyzetben a régi közös jog új társadalmi körülmények közötti érvényének és alkalmazhatóságának kérdését – annak ellenére, hogy a *ius commune* szubszidiaritása láthatólag megvalósítható és elfogadott volt – nem lehetett megkerülni, és a két jogterület gyakran került egymással konfliktusba.

A konfliktus feloldásának egyik lehetséges megoldása a *ius commune* és a helyi jogok közötti kollíziós kérdések tisztázása volt.¹² A különböző jogforrási szintek közötti kollízió feloldásának és a divergáló joganyag szükséges rendje megtalálásának módszere szükségképpen csak az összehasonlítás lehetett. A közös jog és a területiális vagy helyi jogok közötti viszonyt újra kellett rendezni, ez nem jelentett mást, mint a római jog és valamennyi másik konkuráló jog, mindenekelőtt a hazai jog összehasonlítását.¹³

Természetesen ezen időszakokban még nem beszélhetünk a mai értelemben vett „jogösszehasonlításról”, hanem sokkal inkább a különböző jogok és jogrendek összehasonlító megfigyelésének első lépéseiről lehetett csak szó, melynek célja a közös vonások és eltérések feltárása volt egy esetleges egységsítés vagy jogtisztítás érdekében.¹⁴

Az korabeli jogösszehasonlítás egyik alkalmazási esetét képezték a *differentiae*-irodalom termékei,¹⁵ amely sajátos irodalmi műfaj ókori rendezési elvekre (*genus* és *differentia specifica*) épülve, különböző jogok és jogrendek összevetését tárgyazta. A 16. század végétől a *differentiae*-irodalom

18. Jahrhunderts. In: *Miscellanea Domenico Maffei dicata IV*, ed. Antonio GARCIA Y GARCIA, Peter WEIMAR, Goldbach, 1995, 551-563. o.

¹¹ Ernst HOLTHÖFER: *Die Literatur zum gemeinen und partikularen Recht in Italien, Frankreich, Spanien und Portugal*. In: *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte, II/1.*, hrsg. Helmut COING, München, 1977, 223-224. o.

¹² MOHNHAUPT: *Differentienliteratur... i.m.* 439-440. o.

¹³ O. STOBBE: *Geschichte der deutschen Rechtsquellen*, 2. Abt., Leipzig, 1864, 155-157. o.

¹⁴ MOHNHAUPT: *Differentienliteratur... i.m.* 441. o.

¹⁵ Heinz MOHNHAUPT: *Rechtsvergleichung*. In: *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte, IV*, Berlin, 1990, 403-405. o.

elterjedt egész Európában, de különösen a Német Birodalom területén, s itt is elsősorban *dissertationok*-formájában.¹⁶

Ennek az irodalmi műfajnak voltak előzményei a későközépkor *differentiae*-irodalmában,¹⁷ amely a két közös jogi jogforráségység (a római jog és a kánonjog) közötti diszkordanciák kimutatására irányult.¹⁸ A koraujkorban a *differentiae*-irodalom legjelentősebb részét már a *ius commune* és a területi illetve helyi jogok (*ius patriae*) közötti eltérések felmutatása tette ki.¹⁹

A jogok összehasonlítása során a mércét, amelyen és amivel a többi jogok mérve lettek, túlnyomórészt a római jog képezte.²⁰ A római joghoz való távolságot vizsgálták és tudatosították.²¹ Az eltéréseket aprólékosan felsorolták, és ami a római jogból elavulttá vált, azt kivették az összehasonlításból.²²

A fő cél elsősorban az volt, hogy a joggyakorlat számára tiszta képet adjanak a hatályosnak tekinthető joganyagról, valamint elkülönítsék a hasznaltalan joganyagot a hasznostól és szükségestől.²³

Az összehasonlító partikuláris jogi irodalom elnevezésére általában a *collatio* szót használták, míg a sokszor a helyi jogot derogáló közös jogi előírásokat felmutató munkákra gyakran a *censura* kifejezést alkalmazták.²⁴

A *collatio* és a *censura* megtalálható volt minden olyan európai országban, amely a 18. század végéig kapcsolódott a tudományos latin jogi kultúrá-

¹⁶ MOHNHAUPT: *Differentienliteratur...* i.m. 445. o.

¹⁷ Eire vö. különösen Gero DOLEZALEK: *Differentienliteratur*. In: Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte, I, hrsg. Adalbert ERLER, Ekkehard KAUFMANN, Berlin, 1971, 741-742; Norbert HORN: *Die legistische Literatur der Kommentatorenzeit*. In: Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte, I, Mittelalter (1100-1500), hrsg. Helmut COING, München, 1973, 315, 345-346, 361. o.; Peter WEIMAR: *Differentienliteratur*. In: Lexikon des Mittelalters, III, hrsg. Robert-Henri BAUTIER, Robert AUTRY, München, Zürich, 1986, 1042-1043. o.; Hermann LANGE, Maximiliane KRIECHBAUM: *Römisches Recht im Mittelalter, Band II: Die Kommentatoren*. München, 2007, 429-433. o.

¹⁸ Helmut SCHNIZER: *Differentienliteratur zum kanonischen Recht: Eine unbekanntes Literaturgattung als Beleg zur dialektischen Kraft des kanonischen Rechts in der Privatrechtsentwicklung der Neuzeit*. In: Festschrift für Walter Wilburg zum 70. Geburtstag, Graz, 1975, 335-353. o.; Mario ASCHERI: *Le 'Differentiae inter ius canonicum et ius civile'*. In: Der Einfluss der Kanonistik auf die europäische Rechtskultur, Bd. I: Zivil- und Zivilprozessrecht, hrsg. Orazio CONDORELLI, Frank ROUMY, Mathias SCHMOECKEL, Köln, Weimar, Wien, 2009, 67-74. o.; LANGE, KRIECHBAUM: i.m. 215-219. o.

¹⁹ Alfred SÖLLNER: *Zu den Literaturtypen des deutschen Usus modernus*. *Ius Commune* 2 (1969), 185-186. o.

²⁰ DOLEZALEK: i.m. 742. o.

²¹ Frank L. SCHÄFER: *Juristische Germanistik*. Frankfurt am Main, 2008, 57-58. o.

²² MOHNHAUPT: *Differentienliteratur...* i.m., 448. o.; Uő.: *Rechtsvergleichung*, i.m. 405. o.

²³ MOHNHAUPT: *Differentienliteratur...* i.m., 454. o.

²⁴ Az elnevezésekre vonatkozó tendenciákra vö. Alfred SÖLLNER: *Die Literatur zum gemeinen und partikularen Recht in Deutschland, Österreich, den Niederlanden und der Schweiz*. In: Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte, II/1., hrsg. Helmut COING, München, 1977, 555-556. o.; HOLTHÖFER: *Die Literatur...* i.m. 225. o.

hoz, bár az összehasonlító irodalom mennyiségileg elmarad a hagyományos partikuláris vagy közös jogi kommentárok száma mögött, és jóval kevésbé arányosan oszlik meg az egyes földrajzi területek között, mint azok. A súlypontok a műfaj elterjedtségében ott képződtek, ahol egy megfelelően korai időben írásban rögzített partikuláris jogforrás tekintélye jelentős jogterületeket megóvott a római jog materiális recepciójától, és emiatt a két jogréteg közötti határvonalak megvonása különösen fontos volt a jogalkalmazás számára (Franciaország, Hispán-félsziget).²⁵

Viszonylag ritkák voltak a *collatio*ok az észak- és kelet-európai országokban. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy ezeken a területeken – tekintve a viszonylag csekély számú tudós jogirodalmat – meglehetősen nagy súllyal esnek latba az ilyen jellegű munkák. A tudós jogok által csak kevésbé érintett területeken az ilyen jellegű munkák jelentették azt a médiumot, melyen keresztül az első irodalmi szembesülés megtörténhetett a római joggal.²⁶ Véleményem szerint ezen megállapítások hazánk esetében is elfogadandók.

Amennyiben egyébként az összehasonlítandó joganyagot áttekintjük, megállapíthatjuk, hogy a *differentiae*-irodalom alapvetően magánjogi jogintézményekre korlátozódott a szerződési-, az öröklési-, házassági-, váltó-, jelzálogjogi területeket és eljárásjogot állítva előtérbe. Azonban a *ius publicum* bizonyos emancipációja ezen a téren is megfigyelhető volt.²⁷

III. A magyarországi jog (jogok) és a tudós jogok első tudományos igényű ütköztetését köztudottan Baranyai Decsi János végezte el.²⁸ De őt nem az összehasonlítás szándéka vezette, munkáját inkább lehet tekinteni egy partikuláris jogi kommentárnak, amellyel tulajdonképpen mesterségesen kívánt meg támogatni egy Európa-szerte tapasztalt folyamatot, amelynek célja a közös jog és partikuláris jog bizonyos szintézisének megvalósítása volt az egyes földrajzi területeken, s amely révén Baranyai Decsi bekapcsolódott abba folyamatba, melynek keretében a kontinensen szinte mindenütt elkezd-

²⁵ HOLTHÖFER: *Die Literatur...* i.m. 225-226. o.

²⁶ HOLTHÖFER: *Die Literatur...* i.m. 226. o.

²⁷ MOHNHAUPT: *Differentienliteratur...* i.m. 457. o.

²⁸ *Syntagma institutionum juris imperialis ac Ungarici, quattuor perspicuis questionum ac responsum libris comprehensum, opera ac studio Ioannis DECII BAROVII, Claudiopoli Transylvaniae, typ. Heltanis, 1593 = RMK II, 85.*

ték tudományosan feldolgozni a partikuláris jogokat.²⁹ Az ezen folyamatból kinövő munkák – köztük Baranyai Decsi *Syntagma*-ja is – végeredményben mindenütt az adott „nemzeti” jog tudománya előhírnökeiként értékelhetők.

A magyarországi jogok és a *ius commune*, szorosabban értelmezve a *ius civile* összehasonlításának az első zsengeit hazánk esetében is a 17. század hívta életre, mégpedig egyetemi vitairatok képében. A 17. század közepén két olyan vitairat is nyomdába került, (az egyik Straßburgban, a másik Altdorfban) amelyek kifejezett célja a római jog és a hazai partikuláris jog összevetése volt, az előzőekben ismertetett folyamatokba illeszkedve.

A két *disputatio*t annak ellenére a hazai jogi irodalom termékének kell tekintenünk, hogy mint tudjuk a korabeli egyetemi vitairatok tényleges szellemi atyjának, szerzőjének kiléte az esetek többségében bizonytalan.

A két munka beható elemzésére természetesen jelen keretek nem lehetnek elégségesek, ezért részletes tartalmi elemzés helyett csak néhány általános megállapításra törekedhetünk.

IV. Az első munka a neves (friss felfedezéseim szerint több magyarországi tanítvánnyal is együttműködő) strasbourg *primarius professor*, Johann Otto Tabor³⁰ elnöklete alatt 1651 megvédett iker-*disputatio*, melynek egyik *respondense* a későbbi pozsonyi tanácsos Johann Beigler,³¹ míg a másik vitaközö a felső-ausztriai diáktársa volt.³²

²⁹ Baranyai Decsi jogi munkája értékeléséhez vö. János ZLINSZKY: *Ein Versuch zur Rezeption des römischen Rechts in Ungarn*. In: Festgabe für Arnold Herdliczka zu seinem 75. Geburtstag, hrsg. Fritz HORAK, Wolfgang WALDSTEIN, München, Salzburg, 1972, 315–326. o. Uő.: *Legal Studies and Works of János Baranyai Decsi*. Acta Ethnographica Hungarica 45 (2000/3–4), 327–336. o.

³⁰ Tabor, Johann Otto (1604–1674), jogtudós, aki lipcei, wittenbergi és jénai tanulmányok után 1631-ben Straßburgban szerzett jogi doktori címet. Kevéssel később ott lett professzor és idővel nagy tekintélynek örvendő jogász. 1659-ben Gießenben lett jogászprofesszor és az egyetem kancellárja. Vö. August Ritter von EISENHART: *Tabor, Johann Otto*. In: Allgemeine Deutsche Biographie 37, Leipzig, 1894, 337–339. o.; Christian Gottlieb JÖCHER: *Tabor, Johann Otto*. In: Allgemeines Gelehrten-Lexicon 4, Leipzig, 1751, 978–979. o.

³¹ Beigler, Johannes (1625–1663 után), pozsonyi származású peregrinus, aki Straßburgból történő hazatérte után, 1660-tól pozsonyi szenátor lett. Vö. Frederik FEDERMAYER: *Rody starého Prešporka: Genealogický rozbor obyvatelstva a topografia mesta podl'a súpisu z roku 1624*. Bratislava, 2003, 225–226. o.

³² *Collationis Juris Romani Et Hungarici et priora*. Sub Moderamine Dn. Joh. Ottonis TABORIS Jcti Et In Incluta Universitate Argentiniensi Professoris Primarii &c. Publicae eruditorum censurae exposita, & propugnata. Studio & operá Johannis Beigleri, Posonio-Hungari Et Georgii Samuelis Hasenloffii Efferlingo Austrii. Argentorati, Typis Johannis Philippi Müllli, Et Josiae Staedelii, Anno M. DC. LI. - RMK. III. 1777., 6313.

A strasbourg jogi kar hírnevét újra Gothofredus és Obrecht professzorok korának³³ szintjére emelő, de meglehetősen konzervatív Tabor professzor jelentős mértékben rajtahagyta keze nyomát a vizsgált *disputatio*kon. Ez abból is látszik, hogy különösen az első részben a Tabor által saját munkáiban előszeretettel alkalmazott *quattuor causae*-módszer és a ramista *dichotomia* szinte átsüt szövegen.

A munkát kézbe véve csalódik a modernkori olvasó, aki a *ius Romanum* és a *ius Hungaricum* eltéréseinek tételes katalógusát szeretné látni. A munkát mai szemmel inkább jogelméleti jellegű műnek tekinthetjük, ami elsősorban a *Tripartitum* prológusának fejtegetéseiből és Kithonich³⁴ elméleti jellegű megjegyzéseiből kiindulva keresi a közös gondolatokat tradicionális, már kissé idejétmúlt és terjengős vizsgálati módszerekkel, bár rendkívül széles, a korabeli európai jogtudomány nagyágyúit felvonultató tudományos apparátussal. A munkából a magyarországi jogi állapotokkal kevésbé tisztában lévő korabeli olvasóközönség bizonyos alapinformációkat szerezhetett a magyar jog „szelleméről”, anélkül azonban, hogy igazi összevetést kapott volna.

Részletesen kifejtésre kerülnek a „*concinuator iuris Hungarici*”, vagyis Werbőczy tanai a jogról, igazságról és jogtudományról (bár ez utóbbival kapcsolatban csak európai szerzők állításai jelennek meg.)³⁵ A közbjogi szabályok tekintetében összefoglalást kapunk a magyar állam „sarkalatos” törvényeiről, a legfontosabb királyi dekrétumok számbavételével,³⁶ illetve Werbőczy közbjog-fogalmának elemzésével. Majd a *Tripartitum* természetjog- illetve *ius gentium*-felfogásának európai párhuzamai kerülnek sorra. A *ius civile* fogalmának hármas felfogása (*generale, speciale, excellens*) Werbőczynél és Kithonichnál³⁷ szintén alapos vizsgálat tárgya.

Érdekes, mikor arra hivatkozva, hogy minden jogtudós tudja, hogy nincs a nap alatt olyan jog, ami a római joggal összemérhetné erejét, a *Collatio*

³³ Gothofredus és Obrecht korának strasbourg jogoktatását magyarul bemutatja, SZABÓ Béla: *Dionysius Gothofredus magyarországi tanítványai Strasbourgban*. In: *Dum spiro doceo*: Huszti Vilmos Emlékkönyv, (szerk.: SÁRY Pál, SZABÓ Béla), Miskolc, 2000, 191–229. o.

³⁴ KITHONICH DE KOSZTANICZA Johannes: *Directio methodica processus iudicariii Juris consuetudinarii Incluta Regni Hungariae*. Tyrnaviae, 1619.

³⁵ Werbőczy művének jogbölcseleti értékelésére vö. újabban SZABADFALVI József: *A magyar jogbölcseleti gondolkodás kezdetei*. Budapest, 2011; SZMODIS Jenő: *Werbőczy jogbölcseleti koncepciójáról*. Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica XXXI (2013), 163–179. o.

³⁶ *Collatio... i. m. Sectio Secunda A.*

³⁷ KITHONICH, *i. m.* I. 10.

szerzője kijelenti, hogy ennél fogva a római jog tekintélyét szükségszerűen a magyar jognak is el kell ismernie.³⁸ Majd a szerző a kánonjog és a magyar jog viszonyát elemzi, és a szokásjog elméletével foglalkozik szintén az európai irodalom tükrében. És folytathatnánk.

A munka második része egy részletes jogforrástant (törvények, privilégiumok, szokásjog) nyújt, sokban ismételve az első rész megállapításait.

A *Collatio*-t olvasva egyértelmű lehet a mai olvasó azon érzése, hogy Werbőczyt és Kithonichot „tudományos” teljesítményük miatt nem nézték ki a mérvadónak tekinthető jogtudósok saját köreikből. Ez akkor is igaz, ha a munka mögött a konzervatív Tabor alakja sejlik fel.

A másik bennünket most érdeklő munkát egy alig húsz esztendő, de már két éve Altdorfban tanuló medgyesi származású diák – a később egy történeti munkájával híressé illetve hírhedté vált és fiatalon elhunyt *peregrinus* –, Laurentius Toppeltinus³⁹ tette gyakorló vitatkozása alapjává 1661-ben, a nem különösebben nagy hírnevet szerzett Ernest Cregel,⁴⁰ a közjog és az Institutiók *ordinarius professora* elnöklete mellett.⁴¹ A munka a római jog és az erdélyi szász *Statutumok*⁴² joga közötti eltérések és egyezések bemutatását vállalta magára. Vizsgálataim szerint ebben az esetben joggal tarthatjuk a medgyesi ifjút a munka tényleges szerzőjének. Az egyes szám első személyű

³⁸ *Collatio... i.m.* Sectio III. (B.) 9.

³⁹ Toppeltinus (Töppelt), Laurentius (1641-1670), medgyesi származású *peregrinus*, aki kétévnyi altdorfi tanulmányok után Padovában legalább négy évet töltött, és ott több egyetemi tisztséget is betöltött. Később nevelőként Európa több egyetemi városában is megfordult. Történeti munkákat írt és adott ki. A jogi doktori címet Orleans-ban nyerte el. Hazatérése után lokálpolitikai vitákba keveredett és fiatalon halt meg. Joseph TRAUSSCH: *Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-literarische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen* III. Kronstadt, 1871, 400-406. o.

⁴⁰ Cregel, Ernestus (1628-1674), Rostockban tanult, majd Altdorfba került, ahol jogi doktori címet szerzett. Később az altdorfi egyetem professzora, illetve Nürnberg városának tanácsosa lett. Vö. *Grosses vollständiges Universal Lexicon Aller Wissenschaften und Künste...*, VI., Halle und Leipzig, 1733, 1561.

⁴¹ *Differentiae Atque Convenientiae Juris Civilis Et Juris Municipalis Saxonum In Transylvania* Adspirante Numine Divino Praeside Nobilissimo, Consultissimo Atque Excellentissimo Viro Dn. Ernesto CREGEL. J. U. D. Et Juris Publici Ac Institutionum Imperialium in Florentissima Academia Altdorffina Professore Ordinario, Ut Et Inclytæ Reipublicæ Noribergensis Consiliario Gravissimo, Fautore ac Praeceptore AEstatem Suscipiendo Placidæ censuræ Eruditorum subjectæ a Laurentio TOPPELTINO Medieso Transylvano Avt. Et Resp. Ad d. 20. Martii Altdorphi Typis Georgi Hagen Universitatis Typographi. Anno Christi M D C LXI. - RMK. III. 2135.

⁴² Azonos időben megjelent latin, illetve német nyelvű kiadásai: *Statuta Ivriov Municipaliom Saxonum in Transylvania*: Opera MATTHIAE FRONI reuisa, locupletata et edita. Impressum in Inclytæ Transylvaniæ Corona. Cum gratia, et priuilegio decennali. 1583; *Der Sachsen in Siebenbürgen Statuta: Oder eygen Landtrecht*. Durch MATTHIAM FRONIUM vbersehen, gemehret vnd mit Kön. Maieist: inn Polen gnad vnd Priuilegio in Druck gebracht. Anno M.D.LXXXIII.

szóhasználat mellett ezt sugallja, hogy Toppeltinus több esetben közössége joggyakorlatára hivatkozik a szász jogkönyv szövege mellett.

A munka bevezetőjében általánosságban fogalmazva Toppeltinus utal arra, hogy Európa népei bár különböző szokásokkal és törvényekkel bírnak, és szokásjogi és írott szabályaik a *ius communétól* eltérnek, és saját jogaik tekintélye nem egyszer felülkerekedik a császárok és pápák jogán (*Imperatorum et Pontificum leges*), a jogot tanulóknak nem helyes elvetni a jogtudomány közös elveit és törvényeit (*principia et leges communes Jurisprudentiae*), hiszen hazájuk joga szoros kapcsolatban áll ezen elvekkel. Ezért tartja fontosnak, hogy *disputatiójában* összevetést végezzen a szászok municipális joga és a *ius civile* között, számba véve a két jog közötti egyezéseket és eltéréseket (*convenientia et discrepantia*).⁴³

Az 54 tézisre osztott munka jó része (1-43.) az eltérések bemutatását hozza, a legjellemzőbb forráshelyek beidézésével alátámasztva hosszabb-rövidebb fejtegetéseit az egyes jogintézmények eltérő sajátosságai, illetve az eltérő szabály tartalmakkal kapcsolatban. Az egyezéseket tárgyaló utolsó tíz pontban tudatosan csak a hasonló tartalmú szöveghelyeket listázza fel. Ezzel tekinti teljesítettnek a bevezetőben látszólag felvállalt feladatot.

Eleinte úgy tűnik, mintha az *institutio*-rendszer követné, hiszen személyi jogi kérdésekkel kezdi, de aztán öröklési jogi eltérésekkel folytatja, s ezzel mintha a szász *Statutumok* rendszerét venné alapul, de aztán mindkét rendszer felborul, és ötletszerűvé válik az összevetés. A *comparatio* túlsúlyát magánjogi szabályok képezik kiegészülve eljárásjogi és büntetőjogi kérdésekkel (utóbbiak tekintetében a *Constitutio Criminalis Carolinat* is az összehasonlítás alapjának tekinti).⁴⁴

Toppeltinus munkája főleg az első részében jó néhány érdekes eltérésre hívja fel a figyelmet a szászok – szokásjogból *statutum*má nemesült – szabályai és a *ius civile* között. Jellemzője azonban, hogy csak viszonylag kevés helyen kísérli meg megindokolni az eltéréseket, vagyis ritkán néz mögé az ellentmondó megoldásoknak.

⁴³ *Differentiae... i.m.*, Bevezető.

⁴⁴ A *Constitutio Criminalis Carolina* hatásáról az erdélyi szászok büntetőjogi rendelkezéseire vö. P. SZABÓ BÉLA, *Az erdélyi szászok büntetőjogának kapcsolata a jusztiniánuszi és a birodalmi német büntetőszabályokkal*, *Collectio iuridica Universitatis Debreceniensis* V (2005), 137-177. o.

Az egyik ilyen eset, midőn érdekes fejtegetésre ragadtatja magát a képviselői elv szabályaival kapcsolatban. Míg a római jog szerint a *ius repraesentationis* minden lemenőnek jár, ha elődje kiesett, addig a szászok csak a kieső gyermek utódait (vagyis csak az unokákat) részesítik a reprezentáció lehetőségében.⁴⁵ Itt Toppeltinus magyarázata az izgalmas: szerinte míg a római forrásokból egyértelműen kitűnik, hogy a *liberi* megjelölés valamennyi lemenőt takarhatja, a szászoknál – bár itt is a *liberi legitimi* latin kifejezést találjuk – ez másképpen van, hiszen „*Statuta stricte sunt interpretanda*”,⁴⁶ és a német fordításban a *Kinder* kifejezés van, és ezt csak az elsőfokú lemenőkre lehet értelmezni.⁴⁷ (Itt a háttérben az az érdekes kérdés húzódik meg, hogy a latin, vagy a szász nyelvi változat volt-e igazából a szászok jogéletének alapja?)

Több esetben hivatkozik arra, hogy a szászok normái azért térnek el a római jogtól, mert a kánonjog megoldását vették át. Erre való utalással találkozunk például midőn Toppeltinus megállapítja, hogy a *ius civile* szerint a fajtalan, istentelen és vétkes együttválásból, vagy házasságtörő kapcsolatból született gyerekek nem jogosultak tartásra. Ezzel szemben a szász *Statutumok* szerint – a kánonjog szabályainak megfelelően (amely Toppeltinus szerint ez esetben lerontja a civiljog szabályait) – az ilyen gyermekeknek legalább a létfenntartását biztosítani kell.⁴⁸

Az itt például felhozott két *disputatio* összehasonlító tematikájával nem képvisel nagy hányadot a közel nyolcvan, 17. században külföldön magyar-

⁴⁵ A kérdéses szöveghely (SS. 2.2.1) két nyelvi változata így hangzik: „*Patre et matre defunctis liberi legitimi, filii et filiae, in omnibus bonis mobilibus et immobilibus succedunt. Quod si quem ex istis descendentes mori contingat, relictis liberis, illius liberi in parentum locum succedunt in stirpem nimirum tam magnam ex haereditate defuncti portionem percepturi, quantum eorum parens adeptus esset, si supervixisset.*” – „*STerben Vatter vnd Mutter / jhre Ebeliche kinder als Söhne vnd Töchter / ererben all jre bewegliche vnd vnbelegliche gütter: Stürben aber der kinder etliche / vnd liessen auch kinder hinder sich / dieselbe treten in stad vnd stell jrer verstorbenen Elter / vnd erben in den stammen / das ist / sie entpfahen aus jrer Grosäter verlassener habschafft so viel / wie viel jr Vatter oder Mutter draus geerbet hetten / wo sie bey leben weren.*”

⁴⁶ Az elvhez vö. WIEACKER: *i. m.* 138. o.

⁴⁷ *Differentiae XIV.*: „*Nec refert quod liberorum appellacione nepotes, pronepotes caeterique descendentes veniant... adeoque, quia liberorum vocabulo textus municipalis utitur, a iure civili non differat: Respond statuta stricta sunt interpretanda, & haec formula loquendi procedit tantum in latina lingua, in vernacula vero nostra germanica verbum Kinder de liberis tantum primi gradus usurpatur, non etiam nepotibus & seq. attestante immortali Conrado Rittersbusio piae memoriae...*”

⁴⁸ SS. II. 2. 4. „*Nati ex incestuoso et nefario damnatoque concubitu, item ex adulterii complexibus neque ad successionem patris, neque matris admittuntur; de aequitate tamen canonica debentur eis alimenta, nam educatio liberorum est iuris naturae.*” („A fajtalan, istentelen és vétkes együttválásból, vagy házasságtörő kapcsolatból születettek sem az atya, sem az anya hagyatékába nem nyernek bebocsátást. A kánonjogi méltányosság alapján azonban legalább az eltartást meg kell nekik adni. A gyermekek nevelése ugyanis természetből folyó kötelesség.”)

országiak közreműködésével megvédett vitatkozások körében.⁴⁹ De mindenképpen jelzik az egyetemjáráson keresztüli felzárkózási lehetőséget az európai jogtudomány standard irányzataihoz. Ezt mutatja, hogy keletkezésük idején más nyoma is van magyarországiak jogösszehasonlító munkák körüli aktivitásának: Simon van Leeuwen nagy *Censura forensis*éhez⁵⁰ egy erdélyi peregrinus is írt üdvözlőt, ami a kor szokásai szerint bizonyos finanszírozási résztvétel jelezhet a munka kiadásában.⁵¹

Mindenesetre a két itt felvillantott munka részletes elemzése képet adhat talán arról is, milyen volt akkori hírünk a világban.

⁴⁹ Vö. SZABÓ Béla: *Előtanulmány a magyarországi joghallgatók külföldi egyetemeken a XVI-XVIII. században készített disputációinak (dissertációinak) elemzéséhez.* Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica Tom. VIII. Fasc. 5. (1993), 79-154. o.

⁵⁰ *Censura Forensis Theoretico-Practica, id est, totius Juris Civilis Romani, usque recepto, et Practici methodica collatio, quae non tantum ipsa Juris Romani fundamenta, ad rationis et veritatis censuram methodicè reducuntur: sed et ad usum practicum transferuntur. Interjectis constitutionibus, decisionibus moribus et statutis, non tantum generalibus, verum etiam particularibus ejusque fere Christianorum gentis, regionis et provinciae, Authore Simone VAN LEEUWEN, J.C. Batavi, Lugduni Batavorum, Ex Officina Petri Leffen, & Francisci Moyardi, MDCLXII.*

⁵¹ Erről részletesebben P. SZABÓ Béla: *Három neves németalföldi jogász és Nadányi János kapcsolatának nyomai.* In: *Történetek a mélyföldről,* (szerk. BOZZAY Réka), Debrecen, 2013, 231-244. o. (megjelenés alatt)